

İSMAYIL, Mehseti (2014). “Bahtiyar Vahabzade Yaraticiliğında Milli Değerler –Sözlü Edebiyata Yansımaları”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.417-424 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Mehseti İSMAYIL*

BAHTİYAR VAHABZADE YARATICILIĞINDA MİLLİ DEĞERLER –SÖZLÜ EDEBİYATA YANSIMALARI

Vahabzadə və Milli Şair Anlayışı

Bəxtiyar Vahabzadənin istər şeir yaradıcılığı, istərsə də şəxsiyyəti haqqında ümumiləşdirici fikir məhz MİLLİ ŞAİR sözüdür. Sovetlər İttifaqının ən amansız illərində şair milli ruhunu gizlətmədi. Hətta insanların ruhuna çəkilən sərhədləri şeirliyi ilə yerlə bir etdi. Xalqın içində xalqın öz sözünü deməkdən çəkinmədi.

Bəxtiyar Vahabzadə milli ruhla dolu olan bir şair idi. Onu xalqa sevdiren və şeirlərini yaşadan da məhz bu səbəb oldu. Bəxtiyar Vahabzadənin şəxsi keyfiyyəti olaraq adlandırılacaq biləcəyimiz duyğu dolu hisslərinin sərrast sözləri ilə cilovlayan, milli şeiri milli ruhu ilə çatdıran şair sözləri ilə bütövlük təşkil edir. Hələ sovet siyasi idarəçiliyinin ən güclü olduğu dövrlərdə Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan türklərinin qəlb yanğısını, milli dərđini ifadə edəcək “Gülüstan” poemasını yazdı. O zamankı şərtlər səbəbi ilə poema əlyazma nüsxəsində yayılmağa başladı.

Uzun müddət sonra da bizim orta məktəb illərində poemanı əlyazma nüsxədən çoxaldıb həmyaşıdlarımız arasında paylaşırdıq. Xalq poemanı sadəcə bir ədəbi nümunə örnəyi olaraq qarşılamadı. “Gülüstan” doğma Vətənə həsrətin simvoluna çevrildi. Oxucu onu bağrına basdı, milli ruha kökləndi. Şair xalqın ruhunu oxşarcasına dərđini poetik bir dildə ifadə edir. Bu poema heç şeirlə, şairlə əlaqəsi olmayan insanlar tərəfindən də maraqlı hadisə kimi qarşılandı. Şairi hər təbəqədən və hətta siyasi düşüncədən olan insanlar da tanıyaraq dəstəklədi. Tarixin keşməkeşli dövrünü milli düşüncə aspektində səsləndirən poema vasitəsilə şair xalqın azadlıq ruhunu, milli hislərini,

---

* Doç. Dr. Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi.

birlik və bütövlük əzmini gücləndirmiş oldu. 1959-cu il sovetlər ittifaqının istər siyasi, istərsə ideoloji təbliğatı çox güclü idi. Belə bir dövəndə milli mövzuda söz demək və “sovet insanı” meyarını ədəbi yaradıcılıqla dəyişdirmək cəhdi hər kəsin hünəri deyildi. Məhz bu səbəblərdən Bəxtiyar Vahabzadə xalqın milli şairinə çevrildi. O, “Gülüstan” poemasının ikinci hissəsində deyir:

Yazmışdım men onu düz qırx il qabaq.

O vaxtdan bu yana çox sular axdı...

Üsullar dəyişdi, gedən bıçaqla,

Gələn pambıq ilə kəsdi başları. (Vahabzadə, II cild, 2004: 82)

“Pambıqla baş kəsir” ifadəsi xalq arasında qəddar, fırlıdaqçı adamlar üçün işlənən ifadədir. Şair zəmanənin, siyasi rejimin amansızlığını qısa şəkildə xalq deyimi ilə izah edir.

Vahabzadə Yaradıcılığında Folklorlaşma Prosesi

Şairin şeir yaradıcılığının bir üslubu da xalq nümunələrindən yerli-yerində, ustalıqla istifadə etməsidir. İstər sözün orijinal ifadəsi, istərsə də sözün təsvir qarşılaşdırmalarında üslub aydın nəzərə çarpır. Şifahi nümunələri- deyimləri, atalar sözlərini, inamları şeirin poetik dilinə uydurmaq və ya fikrin ifadəsində bənzər söz seçimi ilə tarazlamaq şairin ustalığından, şeiriyətin bütün imkanlarından istifadə bacarığından xəbər verir:

Dünyaya gəlmədik biz əbəs yerə,

İnsanıq, insan da bizə gərəkdir.

Bağatək qınına çəkilənlərə

Ürək nə gərəkdir, dil nə gərəkdir. (Vahabzadə, 2013: 10)

Üçüncü misrada “Bağa çanağından çıxdı, çanağını bəyənəmədi” atalar sözünün qısa təsviri verilmişdir. (Atalar sözü, 1985: 98) B.Vahabzadə şeirlərində oxucu yaradıcı şairlə yanaşı şəxsiyyətini ifadə edən şairlə də qarşı qarşıya dayanır:

Bəli, əsəbiyəm, çünki insanam,

Mənim nifrətim var, məhəbbətim var.

Quzuya da bəli,

Qurda da bəli?

Deyirsən olmasın baxışım mənim?

Nöqsanım budursa əgər...

Deməli,

Ancaq naxışımıdır yanlışım mənim (Atalar sözü, 1985: 117).

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında sınımalardan istifadə olunması da olduqca maraqlıdır. Şair “Soğan” şeirində təbiət

hadisəsini, xalq yaradıcılığı nümunəsi sınımanı poetik dillə sosiallaşdırır:

Soğan qabığına baxdı, düşündü.

Başını buladı,

O, mənə döndü.

Dedi: - Sərt olacaq qış, bu il yaman

Dedim: - Nədən bildin?

Dedi: - Qabıqdan.

Qalındır,

Deməli,

Sərt keçəcək qış (Vahabzadə, II cild, 2004: 266)

Bu dialoq folklorik inancın ictimai məzmun qazanmasını ifadə edir. Şairin söz boğçasında “Nəsənsə, özün ol” şeiri zamanla nəsiləri dəyişən və haçalanan fikirləri müzakirə xarakteri ilə təqdim edir.

Biz öz atamıza deyərdik bir vaxt:

“Unutma, hər günün öz hökmü var ha!..”

İndi oğlumuz deyirik ancaq,

“Gəl təzə nırx qoyma köhnə bazara” (Vahabzadə, I cild 2004:36).

“Köhnə kəndə təzə nırx qoyma” atalar sözü xarakter etibarilə mühafizəkarlığı xatırladıcı ifadədir. (Atalar sözü, 1985: 445) Buradakı işlənmə yeri özündən sonranı inkar və ya özündən əvvəli görüb formalaşdırmaqdır. Şair sözü şeirdə tərbiyyəvi hissələri aşılamaqdadır. Hətta bu şeirdə Bəxtiyar Vahabzadə aşiq Abbas Tufarqanlıdan nümunəni köklü-köməcli xalq yaddaşı kimi təqdim edir:

Əzəldən belədir, övladlarından

Atalar həmişə gileylənibdi. (Vahabzadə, I cild, 2004: 36)

Sonrakı Aşiq Abbas Tufarqanlının “Bəyənəmz” rədifli qoşmasından bir bəndi təqdim edir.

“Ay həzarat, bir zəmanə gəlibdir,

Ala qarğa şux tərlanı bəyənəmz.

Oğullar atanı, qızlar ananı,

Gəlinlər də qaynananı bəyənəmz...”(Vahabzadə, I cild, 2004: 36)

Sair:

Atamız deyərdi bunu bir zaman,

İndi biz deyirik övladımıza (Vahabzadə, I cild, 2004: 36).

Ənənəçilikdən filoloji məzmun qazanan və aşiq şeirinin mövzusu olan adətlər şairin yaradıcılığında bir daha tarixi dəyər statusu ilə qabardılır. Diqqətçəkici məqam odur ki, şair minillik

yaddaş dayanağı olan atalar sözünü şeirlərində “sözünə qüvvət” möhürü olaraq yerli yerində sərrast ifadələrlə işlədir:

Gülmə öz kökünə, ayıbdır sənə!

“Ot kökü üstündə bitər, unutma,

Köhnə damğasını vurub atana,

Özgədən özünə sən ata tutma! (Vahabzadə, I cild, 2004: 37)

Şeirinin ikinci bəndi “Ot kökü üstə bitər” atalar sözü, dördüncü bəndin təsirli və vurğulu möhürü olaraq işlənmişdir. “Nəsənsə özün ol” şeirinin sonuncu misraları göstərir ki, şairin öz kəlamları deyim və atalar sözü xarakteri ilə folklorlaşır. (Atalar sözü, 1985: 525)

Nəsənsə, özün ol,

Kökündən yapış!

Dünənə arxalan,

Bu gündən yapış! (Vahabzadə, I cild, 2004: 37)

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında dünya, zaman, vaxt anlayışı fəlsəfi notlar üzərində köklənmişdir.

Əzab adlı dəyirmandan narın çıx,

Keçəcəksən ələyindən dünyanın... (Vahabzadə, I cild, 2004: 283)

Deyən şair realist və müdrik düşüncə ilə sonluğu da göstərir.

Arxasınca palaz kimi sürüdər

Bərk yapışsan ətəyindən dünyanın. (Vahabzadə, I cild, 2004: 283).

Xalq şairi, milli şair, söz ustadı Bəxtiyar Vahabzadənin şəxsiyyəti yaradıcı ruhu ilə vəhdətdə görünür. Şeir dünyası xalqın söz xəzinəsinə dayanan şairin öz misralarını elə ona xitabən ifadə etmək gərəkdir: “Varlıq səsidir, qopmuş o, türkün qopuzundan.” (Vahabzadə, 1986: 17)

B.Vahabzadə şeirlərinə söz yaradıcılığı -xalq dilindən başladığını “Layiqəmmi mən?” şeirində açıq şəkildə bəyan edir:

Atalar sözləri öyüddür bizə

Yüz illər, min illəri deyiləcəkdir.

“Elə yaxşılığı, sən at dənizə”

Balıq bilməsə də, xalq biləcəkdir”.

Mən xaliq demədim,

Xalq dedim...

Nədən?

Xalqımdır, elimdir xaliqim mənim. (Vahabzadə, 1987: 14)

Bir çox şeirlərdə toplumdakı sosial-ictimai çatışmamazlıqlar sərt dillə oxucuya çatdırılır. Usta şair bir bənddə iki atalar sözündən məharətlə istifadə etmişdir:

Kor-kora kor desə-bu, gəlib gedər,
Gözlüyə kor deyən kor, daha dəhşət!
Gözündə dağ boyda tiri görməyən,
Özgənin gözündə qıl seçər əlbət. (Vahabzadə, 1987: 47)

Azərbaycan atalar sözü: “Kor kora kor deməsə, bağı çatlar”,
“Öz gözündə tiri görmür, özgə gözündə qılı seçir.”(Atalar sözü, 1985: 440-530)

Şairin yaradıcılığı xalq sözündən bəhrələnmişdir. Bütöv bədii yaradıcılığında çox sayda nümunələr göstərmək olar. B.Vahabzadə yaradıcılığında bu folklorlaşma prosesi bir çox hallarda qarşılıqlı xarakter almışdır. Obrazlı danışq dilində şairin şeirləri nümunə kimi səslənməkdədir:

Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun yaşamağı yanmağındadır! (Vahabzadə, 1987: 6)
Yaxud da “Ey doğma dilində danışmağı ar bilən.
fasonlu ədəbazlar”, müraciət, ittihamı danışq dilinə,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq vətən çörəyi sizlərə qənim olsun! (Müasir Azərbaycan Edebiyatı, 2007: 165)

Sözlü edebiyattan qarğış “çörək sənə qənim olsun” misraları ilə bend tamamlanır. Şair hər zaman fikrin dəqiq və yığcam ifadəsi üçün xalqın danışq dilinin əsasa alınması gərəkdiyinə diqqət çəkir. (Vahabzadə, 1976: 179) Araştırmacı E. Memmedov B.Vahabzadə misralarının aforizmləşdiyi hüsusuna diqqət çəkmişdir.

Çox əyilən görmüşəm əyilməyən başları,
Sular duruldu gördük dibindəki daşları.
Yaxud

Əsl sənətkarın, əsl şairin,

Özü qocalsa da, sözü qocalmır. (Məmmədov, 2012: 124-128)

1977- ci ildə qələmə aldığı “Dünyanın” şeirindəki bu misralarda 52 yaşlı müdrük insan tablosu görünməkdədir. Xalq arasında kəskin ifadə olaraq işlədilən “dünya fani, ömür fani”, “dünyaya çox da bel bağlama və ya ətəyindən yapışma, arxasınca iynə

ipliyi olma, palaz kimi sürünmə” şairin poetik dilində ayrıca bir anlam qazanır.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığının bir qolunu da onun publisist və elmi-nəzəri məqalələri təşkil edir. Şair “Dərin qatlara işıq” məqaləsində dilçiliyimizin problem məsələlərinə toxunur və söz yaradıcılığındakı üslubun, ədəbi məktəbin əsasının məhz xalq dilindən qaynaq alınmasına diqqəti çəkir. Müəllif yazır: “Ədəbi dil, xalq dili əsasında yaranır. Lakin bəzən biz qələm sahibləri sözləri darayıb, cümlələri elə ütüləyirik ki, bu “darama” və “ütülmə” bizi xalqın ətlıcanlı, dadlı-duzlu, səsli-nəfəsli dilindən uzaqlaşdırır. Nəticədə dilimizi candan-qandan, rəngdən –nəfəsdən, daddan-duzdan məhrum edilir, soyuq, quru dəftərxana dilinə çevrilir. Məsələn, aciz, bacarıqsız bir adamı quru dəftərxana dili ilə belə xarakterizə etmək olar: “Fıllankəs çox aciz adamdır. Sözü tutarsız və təsirsizdir. Sözü heç kəsin yanında keçməz, nüfuzu və hörməti yoxdur. Bacarıqsızdır” və s. bu uzun sicilləmələrin əvəzinə, bircə cümlə “Ağzı qatıq kəsmir” xalq ifadəsini işlətsək, həmin adamı daha dəqiq və daha gözəl xarakterizə etmiş olarıq. Belə xalq ifadələrinin gücü bir də orasındadır ki, bunlar tərcüməyə gəlmir. Tərcüməsi mümkün olmayan söz və ifadələr onu yaradan xalqın ruhundan, zövqündən, düşüncə tərzindən, adət və vərdişindən, həyat və məişətindən doğmuş ifadələrdir. Ruh və zövq, adət və vərdişlər isə heç vaxt tərcümə oluna bilməz (Vahabzadə, 1986: 84). Şair “Vətən haqqında düşüncələr” məqaləsində Vətən sevgisini maraqlı bir qarşılaşdırma ilə ifadə etmişdir. “Sevgilini sevməyin müddəti ömür qədərdir. Yəni burda sevginin müddəti ömrə bərabərdir...Vətən sevgisinin müddəti isə ömürdən keçir... Vətəni xalqımız üçün, bu xalqın gələcəyi üçün, nəvə, nəticə, kötücələrimiz üçün sevirik...Milli mənəvi dəyərlərini, Vətən sevgisini zamana sığdırmayan şairin fikri ifadələri publisistk meqalələrinə də yansımışdır (Vahabzadə, 1989: 72). Məlumdur ki, B.Vahabzadə 1950-ci ildən Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi idi. Sənətini yüksək dəyərləndirən şair müəllimliyin ilkin şərti kimi insanlarda gözəl duyğular aşılamaq, onları böyük fikir və ideyalar arxasınca aparmaqdır. “Qiyamət” poemasında şair hayatını, sənətini belə təsvir edir:

Yarıya bölünür günüm, saatım,
Vaxt mənim sərvətim, mənim varımdır.
Müəllimlik-mənim günüm, həyatım,
Şairlik ən uca duyğularımdır. (Vahabzadə, 1991: 261)

Prof. Y. Axundlu B.Vahabzadə yaradıcılığını Azərbaycan milli poetik fikrinin ən böyük nailiyyəti adlandırmışdır. (Axundlu, 2013: 60) Şair söz sənətini, şeiri poetik dillə nəzmə çəkmişdir:

Şair cəmiyyətin üsyan səsidir.

Şair-zəmanənin, əsrin vicdanı,

Şair-tarixlərin şərəfi, şanı.

Şair-bu dünyada zamanın sözü,

Şair- həqiqətin, haqqın güzgüsü. (Vahabzadə, I cild, 2004: 42)

Nəticə

Bəxtiyar Vahabzadə milli dəyərlərə bağlı qoruyucu bir ziyalı idi. O, yaxşı dərk edirdi ki, əsarətdə olan Azərbaycan türkləri üçün azadlığın yolu məhz milli dəyərlərinə, keçmişinə bağlılıqdan keçəcəkdir. Bu baxımdan şair C. Məmmədquluzadənin yaradıcılığındakı milli qoruyuculuq meyillərini elmi təhlillə izah edərək öz fikirlərini də əlavə edirdi. O, yazır: “İnsan öz kökünü, öz əslini, yəni öz-özünü inkar edəndə yaşaya bilər, lakin özünü yaşamaz, özgəni yaşayar, bir sözlə, öz sifəti, öz varlığı olmaz. Beləsindən nə insanlıq ummaq olar, nə mədəniyyət, nə fərli bir fikir, nə fərli bir söz. “Əslini danan haramzadədir”, “ördək qaz yerişi yeridi, paçaları aralı qaldı”, “ot kökü üstə bitər” və s. atalar sözləri özünüdanma xəstəliyinə atəş açan atalarımızın müdrikliyinin ifadəsidir. Özünü sevməyən, özünü bəyənməyən, özgəsini necə sevmə bilər, necə bəyənmə bilər? Bu, elə böyük bir həqiqətdir ki, bunun heç bir izaha, heç bir təhlilə ehtiyacı yoxdur. (Vahabzadə, 1986: 33) Göründüyü kimi, şair milli dəyər statusu qazanmış keçmiş ənənəçiliyə sadıqdır.

Ədəbiyyat

Axundlu, Y. 2013: Seçilmiş əsərləri, 3 cildə, III cild, Naxçıvan, Əcəmi.

Axundlu, Y. 2013: İstiqlalın Əzablı Yolu, Bakı, Adiloğlu.

Atalar sözü 1985: Bakı, Yazıçı.

Vahabzadə, B. 2004: Seçilmiş Əsərləri, İki Cildə, I Cild, Bakı, Öndər.

Vahabzadə, B. 2004: Seçilmiş Əsərləri, İki Cildə, II Cild, Bakı, Öndər.

Vahabzadə, B. 1986: Dərin Qatlara Işıq, Bakı, Yazıçı.

Vahabzadə, B. 1987: Axı Dünya Fırlanır, Şeirlər, Poemalar və Tərcümələr, Bakı, Yazıçı.

Müasir Azərbaycan Ədəbiyyatı 2007: 2 Cilddə, II Cild, Bakı, BDU Nəşriyyatı.

Vahabzadə, B. 1976: Sənətkar və Zaman, Bakı, Gənclik.

Vahabzadə, B. 1989: Gəlin Açıq Danışaq, Bakı, Azərənəşr.

Vahabzadə, B. 1991: Şənbə Gecəsinə Gedən Yol, Bakı, Azərənəşr.

Məmmədov, E. 2012: “B.Vahabzadə Yaradıcılığında Aforizmləşmiş Misralar Üzərinə İncələmələr”, I B.Vahabzadə Sempozyumu Bildiriləri. Bakı, 124-128.